

wymywar IWPI:SIY
M 2017 -04- 19

Dr hab. Krzysztof Trzcinski, prof. PAN

Warszawa, 24 lutego 2017 r.

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych

Polska Akademia Nauk

ktrzcinski@iksio.pan.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Natalii Bahlawan

pt. *Nowe ruchy społeczne wobec systemu politycznego w Libanie po 1990 roku*

przygotowanej pod opieką naukową prof. dr. hab. Jerzego Zdanowskiego
w Instytucie Bliskiego i Dalekiego Wschodu
na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

Opinia ta składa się z czterech części. W pierwszej omawiam cel, przedmiot i znaczenie badań, w efekcie których powstała recenzowana rozprawa. W części drugiej przedstawiam propozycje drobnych ulepszeń treści rozprawy. W części trzeciej prezentuję ogólne wnioski dotyczące badań oraz dysertacji. W ostatniej części umieszczam wniosek końcowy i wnoszę o dopuszczenie mgr Natalii Bahlawan do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

1. Cel, przedmiot i znaczenie badań

Autorka postawiła sobie za cel zbadanie i analizę „czynników generujących społeczny sprzeciw wobec systemu konfesjonalnego oraz określenie potencjału mobilizacyjnego nowych ruchów społecznych” (s. 6 rozprawy) w Libanie po 1990 r. Ruchy te są formą nowej społecznej formy mobilizacji, która wychodzi ponad typowe dla libańskiego systemu politycznego – określanego w literaturze przedmiotu mianem konfesjonalizmu (model *power-sharing* zbliżony do konsocjonalizmu, niekiedy traktowany jako jego odmiana) – podziały konfesjonalne. Zainteresowanie nowych ruchów społecznych skupia się między innymi na następujących zagadnieniach: prawa obywatelskie i prawa człowieka, równouprawnienie kobiet, prawny status mniejszości seksualnych, ochrona środowiska.

Szeroko rzecz ujmując, badania Autorki mieszczą się w dwóch nurtach studiów: po pierwsze, nad wpływem neoliberalnych reform ekonomicznych na przekształcenia systemów

politycznych w Świecie Arabskim, w tym na zagadnienie reakcji na nie elit politycznych oraz na mającą podłoże kontestacyjne mobilizację społeczną; i, po drugie, nad konsekwencjami wprowadzania i rozwijania systemów politycznych typu *power-sharing* w tzw. społeczeństwach wielosegmentowych, gdzie poszczególnymi segmentami są grupy społeczne, w których członkostwo łączy się z posiadaniem wspólnych cech tożsamościowych o charakterze askryptywnym i kulturowym.

Recenzowana rozprawa składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym Autorka analizuje konfesjonalny system polityczny Libanu na tle teorii i praktyki autorytaryzmu, w tym rozmaitych jego typów. Zwraca zarazem szczególną uwagę na problematykę reżimów hybrydalnych. Rozdział drugi poświęcony został analizie reform neoliberalnych w Libanie oraz ich konsekwencji, zwłaszcza społecznych i politycznych. W rozdziale trzecim, najważniejszym, Autorka dokonuje dogłębnej analizy nowych ruchów społecznych w Libanie oraz istoty i mechanizmów kontestowania przez nie konfesjonalizmu. W zakończeniu przedstawia wnioski, które pozwalają stwierdzić, że Autorka dowiodła prawdziwości postawionych przez siebie hipotez.

Znaczenie badań podjętych i przeprowadzonych przez Autorkę jest bardzo istotne, gdyż pozwalają one na lepsze poznanie skutków społeczno-politycznych liberalizacji gospodarczej w specyficznych warunkach wielosegmentowego społeczeństwa Libanu, w tym – z jednej strony – prób tworzenia się ponadsegmentowego społeczeństwa obywatelskiego, krytycznego wobec systemu politycznego, a – z drugiej – utrzymywania się, a nawet wręcz wzmocnienia konfesjonalizmu. Społeczeństwo Libanu należy zaś do tzw. społeczeństw głęboko podzielonych (ang. *deeply divided societies*), a główne jego segmenty (tworzone wzdłuż wyznaniowych i, szerzej, religijnych linii podziałów) pozbawione konfesjonalizmu mogłyby permanentnie pozostawać w ostrym konflikcie, być może w stanie wojny.

W swoich badaniach Autorka postawiła następującą hipotezę główną: „(...) czynnikiem, który pobudził narodziny nowych ruchów i określił ich działania kontestacyjne, były reformy neoliberalne przedsięwzięte w Libanie po 1990 roku” (s. 6). Hipoteza szczegółowa stanowi z kolei, że reformy wolnorynkowe „przyczyniły się do konsolidacji elit konfesjonalnych, umacniając ich hegemonię, a jednocześnie pociągnęły za sobą negatywne skutki społeczne” (s. 6-7). Jak wskazuje Autorka, w konsekwencji wprowadzenia tych reform, dramatycznemu zaostrzeniu uległy nierówności społeczne w Libanie, widoczne najlepiej w poziomie życia, z jednej strony, konfesjonalnych elit politycznych, a z drugiej, tzw. zwykłych obywateli.

Autorka szczegółowo przedstawiła liczne następstwa funkcjonowania w Libanie konfesjonalnego systemu politycznego, złe zarówno dla społeczeństwa, jak i instytucji państwa. Zmuszają one do następującej, smutnej refleksji: ceną za pokój i stabilizację polityczną w Libanie jest relatywnie powolny rozwój cywilizacyjny libańskiego społeczeństwa.

Co więcej, jak dowiodła Autorka, elitom konfesjonalnym brakuje myślenia propaństwowego, a własna korzyść jest dla nich najważniejsza. Problem jest jednak szerszy i polega również na tym, że zapewne większość Libańczyków nie wspiera idei likwidacji systemu konfesjonalnego. I rzecz nie dotyczy tylko braku dlań wiarygodnej alternatywy (co miało by nią być w warunkach utrzymywania się tak głębokich jak libańskie podziałów?) oraz wciąż świeżej pamięci doświadczeń wojny domowej, ile tego, że znaczna część Libańczyków po prostu czerpie z istnienia tego systemu korzyści w ramach relacji typu patron – klient. Inni zaś boją się następstw jego upadku (vide s. 237). W efekcie konfesjonalizm mógł świetnie zaadoptować się do reform neoliberalnych – zwłaszcza na płaszczyźnie dokonywanej przez segmentowe elity prywatyzacji majątku państwowego, czy wręcz rozkradania tego, co publiczne.

Autorka jasno wykazała, że zawłaszczające państwo elity konfesjonalne, choć reprezentują różne wspólnoty religijne i wyznaniowe, to razem działają na rzecz utrzymania konfesjonalizmu, gdyż jest to w ich wspólnym interesie. To być może najważniejszy wniosek płynący z badań, tak cenny w kontekście całego namysłu nad sensem oraz możliwymi długofalowymi efektami funkcjonowania systemów typu *power-sharing*.

2. Propozycje ulepszeń treści rozprawy

Nie ma pracy, której nie można by ulepszyć, a zadaniem recenzenta jest między innymi wskazanie miejsc, w których warto to uczynić.

W tym kontekście należy zwłaszcza zwrócić uwagę na fakt, że Autorka niejako nadaje przygotowanej przez siebie rozprawie status badacza (np. „Przedmiotem badania dysertacji są...” [s. 4, s. 261], „...przedmiotem zainteresowania niniejszej rozprawy...” [s. 8]), „W założeniu dysertacji reformy stały się...” (s. 261), zdając się zapominać, że to Ona, a nie dysertacja prowadziła badania. Tymczasem rozprawa służy przedstawieniu szczegółowej analizy zebranego materiału badawczego oraz jej wyników.

Stosowany przez Autorkę termin „podział władzy” (np. s. 5) w znaczeniu *power-sharing* powinien – jeśli zachodzi potrzeba użycia odpowiednika pojęcia *power-sharing* w języku polskim – zostać zastąpiony terminem „współrządzenie” lub wyrażeniem „dzielenie się władzą”¹, gdyż może mylnie kojarzyć się z kluczowym dla nauk politycznych pojęciem „podział władz” (ang. *separation of powers*), które bliskie jest Monteskiuszowskiemu „trójpodziałowi władzy” na legislaturę, egzekutywę i władzę sądowniczą (w niektórych językach: *trias politica*), koncepcji nakreślonej w *O duchu praw*, a mającej swoje podstawy w myśli Johna Locke’a przedstawionej w *Dwóch traktatach o rządzie*.

W perspektywie publikacyjnej, dla uzyskania większej klarowności treści monografii, można by również rozważyć skrócenie niektórych fragmentów rozprawy, zwłaszcza zaś podrozdziału 1.2.1. (*Przebieg i konsekwencje społeczne reform neoliberalnych na arabskim Bliskim Wschodzie*) w odniesieniu do problematyki sekwencji oraz następstw reform neoliberalnych w Tunezji, Egipcie i Maroku. Kwestiom tym poświęcono bowiem w pracy asymetrycznie dużo miejsca w stosunku do uwagi koncentrującej się na innych państwach regionu. Ponadto, nie wszystkie zawarte w tym podrozdziale treści wydają się bezpośrednio powiązane z tematem rozprawy.

Można również rozważyć usunięcie pewnych treści z podrozdziałów 3.2.4. (*Ruch feministyczny*), 3.2.5. (*Ruch ekologiczny*) i 3.2.6. (*Ruch na rzecz równouprawnienia mniejszości seksualnych*) w taki sposób, by odnosiły się one ściślej do tematu sformułowanego w tytule rozprawy.

W rozprawie razi nieco używanie przez Autorkę takich wyrażen lub terminów jak „gospodarka Maroko” (s. 36), „prosperita Libanu” (s. 121), a zwłaszcza „zapis” (s. 66, gdy mowa o przepisach/postanowieniach ustawy zasadniczej; warto zaś pamiętać, że termin „zapis” w nomenklaturze naukowej zarezerwowany jest dla prawa spadkowego).

Nadto, sugerowałbym zmianę tytułu podrozdziału 3.2.2. (*Ruch obywatelski*) na bardziej adekwatną. Choć bowiem w podrozdziale tym Autorka traktuje zwłaszcza o organizacjach walczących o przestrzeganie/poszerzenie praw obywatelskich, to za obywatelski można przecież uznać niemal każdy ruch społeczny.

¹ Zob. szerzej np. Krzysztof Trzcziński, *Istota i główne modele power-sharing w warunkach wieloetniczności. Zarys problematyki*, „Przegląd Politologiczny” 2016, nr 3, s. 27 i n., <http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2016/12/pp2016-3-02.pdf>

Lektura podrozdziału 3.3. nasuwa zaś refleksję, że ciekawe poznawczo byłoby przeprowadzenie choćby syntetycznego porównania libańskiego systemu konfesjonalnego z nieistniejącym już holenderskim, quasi-konfesjonalnym systemem filaryzacji oraz przyjrzenie się – w perspektywie porównawczej – mechanizmom i efektom kontestacji tegoż. Zapewne jest to jednak temat na inne badania.

3. Wnioski ogólne

Powyższe, drobne uwagi w żadnym wypadku nie wpływają na zmniejszenie oceny ogólnej pracy Autorki. A ocena ta jest bardzo dobra. Badania, na których oparto rozprawę zostały przeprowadzone przy użyciu właściwych metod oraz niezwykle bogatej bazy źródłowej. Niezwykle istotną ich podstawą są wykonane przez Autorkę w Libanie liczne wywiady z lokalnymi ekspertami. Całość badanej problematyki jest bardzo dojrzałe osadzona w kontekście teoretycznym.

Jest to rozprawa najwyższej próby i w związku z tym powinna zostać opublikowana w języku angielskim. Jej treść, zwłaszcza w zakresie diagnozy chorób, które toczą libański konfesjonalizm jest, w mojej opinii, nie mniej ważna od wpływowych prac Imada Salamey'a. Całość czyta się wybornie, gdyż wywód jest logiczny, a język bardzo dojrzały.

Jestem tak zbudowany poziomem merytorycznym recenzowanej dysertacji, że choć nie ugruntował się taki zwyczaj na tym etapie przewodu doktorskiego, już teraz pozwalam sobie rekomendować wyróżnienie tejże.

4. Wniosek końcowy

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Natalii Bahlawan spełnia wymogi „Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki”, a zatem i procesu ubiegania się o uzyskanie stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o polityce i wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.



Krzysztof Trzeciński